

ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Гуменюк Сергій Васильович

УДК 37.0+796.011.3. –057.87

Виховання гуманних якостей учнів основної школи у процесі занять фізичною культурою

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2009

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор

ШИЯН Богдан Михайлович,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, кафедра теоретичних основ і методики фізичного виховання, завідувач.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

СУЩЕНКО Андрій Віталійович,

Класичний приватний університет, завідувач кафедри управління навчальними закладами і педагогіки вищої школи, м. Запоріжжя;

кандидат педагогічних наук, доцент

ТАДЄЄВА Ірина Миколаївна,

Рівненський економіко-гуманітарний інститут імені Степана Дем'янчука, кафедра біологічних і педагогічних основ фізичного виховання і оздоровчої роботи

Захист відбудеться 26 листопада 2009 року о 15 00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

Автореферат розіслано 26 жовтня 2009 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Чайка В. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Зміни, що відбулися в політичній, соціально-економічній та духовній сферах суспільства, зумовили переоцінку моральних норм учнівської молоді. Важливе місце в структурі її ціннісних орієнтацій належить гуманним якостям, формування яких є необхідною умовою духовного становлення особистості. Завдяки трансформації системи ціннісних орієнтацій створюються сприятливі умови для гуманізації і демократизації навчально-виховного процесу.

Водночас ситуація, що склалася сьогодні у фізичному вихованні не може задовольнити потреби учнівської молоді, послаблює зацікавленість учнів уроками фізичної культури. Тому замінити авторитарну систему повинен гуманістичний підхід, який зможе не тільки забезпечити належну фізичну підготовку, але й підготовку учнів до життя в суспільстві. Для цього необхідно гуманізувати процес фізичного виховання та формувати гуманні якості учнів; утверджувати якісно нові взаємини між суб'єктами навчання; активізувати навчально-пізнавальну діяльність школярів, яка забезпечить гармонійний розвиток підлітків. Адже саме підлітковий вік – це час бурхливого розвитку дитини, перехід від дитинства до дорослості, що складає основний зміст усіх сторін розвитку в цей період – фізичного, розумового, морального, соціального та духовного.

Вперше гуманістичні ідеї знайшли відображення в концепціях виховання стародавнього світу та античності і були розвинені в епоху Відродження. Серед вітчизняних педагогів-гуманістів необхідно виділити Г. Ващенко, А. Макаренка, С. Русову, Г. Сковороду, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

Проблемі сутності гуманізму і його реалізації в освітньому процесі присвятили свої праці Ш. Амонашвілі, Г. Балл, І. Бех, М. Берулава, А. Бойко, С. Бондар, М. Боришевський, С. Гончаренко, І. Зязюн, Ю. Мальований, О. Пехота, А. Сущенко, О. Савченко, І. Тадєєва, а у процесі фізичного виховання – В. Кряж, Б. Лєко, В. Третьяк, Б. Шиян.

Не зважаючи на особливу значущість цієї проблеми, сучасна школа виявилася непідготовленою до гуманізації процесу фізичного виховання, оскільки досі не розроблено та методологічно не обґрунтовано зміст, засоби, методи, прийоми та форми гуманістичного виховання; відсутні відповідні рекомендації для вчителів фізичної культури. У процесі фізичного виховання недостатньо використовуються можливості предмета для формування гуманних та демократичних якостей підростаючого покоління, незважаючи на те, що на уроках фізичної культури вчитель має необмежені можливості для становлення особистості. Якщо він буде керувати цим процесом, ставити виховні завдання, то зможе досягнути позитивного результату. Коли цей процес розвиватиметься стихійно, то імовірно за все одержимо негативний результат.

Таким чином, гуманізація процесу фізичного виховання та формування гуманних якостей учнів є важливою науковою проблемою, яка у вітчизняній педагогіці ще не знайшла достатнього осмислення і практичного втілення.

Актуальність дослідження підсилюється наявністю суперечностей між потребою суспільства у формуванні гуманних якостей молоді та недостатньою її реалізацією у сучасній школі, значним виховним потенціалом предмета фізична культура та декларування принципу гуманізму в теорії та методиці фізичного виховання, ігноруванням його вимог учителями фізичної культури у практичній діяльності.

Зважаючи на актуальність проблеми, необхідність її розв'язання та зазначені суперечності зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження „**Виховання гуманних якостей учнів основної школи у процесі занять фізичною культурою**”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри теоретичних основ і методики фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і є складовою комплексної наукової теми „Теоретико-методичні та програмно-нормативні основи фізичного виховання учнів і студентів” (№ державної реєстрації 0107U000771). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол №5 від 22.02.2005 року) та узгоджена у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 4 від 22.04.2008 року).

Мета дослідження – науково обґрунтувати і експериментально перевірити модель формування гуманних якостей учнів основної школи у процесі фізичного виховання.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. З'ясувати стан розв'язання проблеми гуманізації процесу фізичного виховання школярів.
2. Охарактеризувати особливості засобів, методів та форм гуманізації процесу фізичного виховання школярів.
3. Розробити та експериментально перевірити ефективність розробленої моделі формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання.
4. Визначити педагогічні умови реалізації моделі формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання.

Об'єкт дослідження – формування гуманних якостей учнів загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – формування гуманних якостей учнів основної школи у процесі фізичного виховання.

Для реалізації поставленої мети і розв'язання визначених завдань використовувався

комплекс **методів дослідження**, що взаємодоповнювали один одного: *теоретичних* – моделювання, аналіз та узагальнення науково-педагогічної літератури, вивчення навчально-методичних матеріалів для виявлення сучасного стану розв’язання досліджуваної проблеми; аналіз та узагальнення експериментальних даних; *емпіричних* – спостереження за навчально-виховним процесом, бесіди з учителями, анкетне опитування учнів та вчителів фізичної культури для виявлення стану реалізації принципу гуманізму у процесі фізичного виховання; експертні оцінки та самооцінки учнів для визначення рівня розвитку гуманних якостей; *тестування* – проводилося для оцінки фізичної підготовленості школярів за допомогою комплексного тесту фізичної підготовленості, який складався з шести вправ; *фізіологічних* – для оцінки фізичного стану школярів використовували методика Г. Л. Апанасенка; *математичної статистики* – використовували для якісної та кількісної оцінки одержаних результатів й визначення ефективності моделі формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання. Основним методом був *педагогічний експеримент*, що охоплював констатувальний та формувальний етапи.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

вперше обґрунтовано модель формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання, яка містить мету, завдання, принципи побудови, психолого-педагогічні механізми, етапи формування гуманних якостей, педагогічні умови її реалізації й відповідні їм засоби, методи, методичні прийоми та форми навчально-виховного впливу;

вперше визначено, що ефективність моделі формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання забезпечується відповідними педагогічними умовами: 1) формування позитивної мотивації учнів до систематичних занять фізичною культурою індивідуального підходу; 2) створення сприятливого психологічного клімату в колективі, що забезпечує гуманізацією взаємовідносин між вчителями й учнями; 3) залучення батьків до позаурочних форм фізичного виховання школярів, що сприяє покращенню взаємовідносин між батьками і навчальним закладом;

набули подальшого розвитку засоби (рухливі та спортивні ігри, забави, естафети, теоретичний матеріал, туризм, моральні дилеми, морально-етичні ситуації); методи та форми (ігровий та змагальний, особистий приклад учителя фізичної культури, контроль і самоконтроль, ритуали підтримки та заохочення учнів, групові дискусії та індивідуальні бесіди, покарання та заохочення, стимулювання інтересу та усвідомленої участі учнів у навчальному процесі, уроки фізичної культури, змагання, туристичні походи) фізичного виховання у контексті формування гуманних якостей.

Практичне значення роботи. Розроблено програму формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання, яка забезпечує можливість гуманізувати цей процес та формувати

гуманні якості. На підставі отриманих даних розроблено методичні рекомендації для вчителів фізичної культури щодо гуманізації процесу фізичного виховання та формування гуманних якостей учнів у цьому процесі.

Основні положення та висновки дослідження можуть бути використані вчителями фізичної культури й початкових класів у процесі фізичного виховання та формування гуманних якостей; під час викладання теорії і методики фізичного виховання у вищих навчальних закладах фізичного виховання і спорту та в процесі підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури. Також матеріали дослідження є перспективними для розробки навчальних програм, посібників та рекомендацій для майбутніх учителів та інших працівників сфери фізичної культури і спорту.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота здійснювалася у Радехівському районі Львівській області на базі Радехівської №1, Корчинської та Нововитківської загальноосвітніх шкіл.

Ефективність впливу експериментального чинника визначена шляхом аналізу експертних оцінок, самооцінки та оцінки учнями рівня розвитку гуманних якостей, ставлення школярів до процесу фізичного виховання; показників рівня соматичного здоров'я та фізичної підготовленості. Результати ЕК та КК до і після експерименту порівнювалися шляхом визначення достовірності різниць між масивами вибірок.

Дослідження проводили у чотири етапи: на *першому етапі* (вересень 2004 р. – травень 2005 р.) – проаналізовано й узагальнено літературу з досліджуваної проблеми та державні нормативно-правові документи. Визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження. Проведено констатувальний експеримент, який полягав у виявленні поглядів учителів фізичної культури та учнів Західного регіону України щодо реалізації принципу гуманізму у процесі фізичного виховання школярів, та опрацьовано його результати.

На *другому етапі* (червень 2005 р. – серпень 2006 р.) – обґрунтовано й розроблено експериментальну модель формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання. Визначено експериментальну базу та уточнено методи дослідження.

На *третьому етапі* (вересень 2006 р. – грудень 2007 р.) – для оцінки ефективності запропонованої моделі здійснено формувальний педагогічний експеримент. На початку і в кінці експерименту проводилося тестування учнів експериментальних і контрольних класів та порівняно його результати.

На *четвертому етапі* (січень 2008 р. – жовтень 2008 р.) – уточнено модель, проаналізовано результати формувального педагогічного експерименту, визначено їх статистичну достовірність, доповнено структуру та оцінено ефективність розробленої моделі та здійснено літературне оформлення роботи.

Особистий внесок автора полягає у виявленні стану реалізації принципу гуманізму у процесі фізичного виховання школярів Західного регіону України; розробці конкретних шляхів гуманізації процесу фізичного виховання та формування гуманних якостей учнів. У праці надрукованій у співавторстві, особистий внесок автора полягає у проведенні формувального експерименту та аналізі його результатів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження представлено та обговорено на міжнародних науково-практичних конференціях: „Молода спортивна наука України” (Львів, 2005 р., 2007 р.); наукових конференціях „Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи” (Дрогобич, 2005 р.); „Актуальні проблеми розвитку руху „Спорт для всіх”: тенденції, досягнення, досвід” (Тернопіль, 2007 р.); „Актуальні проблеми фізичного виховання та спорту на сучасному етапі” (Чернігів, 2008 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 8 публікаціях, (7 одноосібних), усі в фахових виданнях, методичних рекомендаціях для вчителів фізичної культури.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (219 найменувань), 11 рисунків, 31 таблиці, 13 додатків. Загальний обсяг становить 198 сторінки, з них основного тексту – 164 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено об’єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, наукову новизну, практичне значення, подано інформацію про організацію і впровадження результатів дослідження та їх апробацію.

У першому розділі – „Гуманізація навчально-виховного процесу школярів як педагогічна проблема” – здійснено аналіз досліджуваної проблеми гуманізації фізичного виховання та формування гуманних якостей учнів у цьому процесі в педагогічній теорії і практиці.

Гуманізація навчально-виховного процесу подана як педагогічна проблема, що своїм корінням сягає в історію філософської та педагогічної думки. Першочерговими її вимогами є визнання кожної дитини найвищою цінністю; повага до унікальності і своєрідності кожного вихованця; погляд на особистість як на суб’єкт власної життєтворчості загальнолюдської і національної культур; створення в освітніх колективах атмосфери співпраці у стосунках між вчителями та учнями, облаштування матеріально-технічних умов для нормального функціонування педагогічного процесу, що виховує гуманну особистість. Гуманістичне виховання – це цілісний процес навчання і виховання, спрямований на формування гуманних якостей, пробудження особистісних сил, засвоєння гуманістичних вимог, формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості в співпраці вчителя і учнів.

Водночас, проблема гуманізації процесу фізичного виховання залишилася поза увагою дослідників. Поодинокі праці В. Кряжа, Б. Леко, В. Третяка, Б. Шияна не розв'язують її проблеми. Складна ситуація у практиці фізичного виховання школярів. Як показало опитування, тільки 63% учителів вважають, що їхні дії відповідають вимогам принципу гуманізму, і лише дещо більше третини (39,6%) учнів визнали, що вчителі фізичної культури діють за таким принципом. При цьому, на думку школярів 31,6% вчителів використовують авторитарний стиль управління навчально-виховним процесом, що знижує інтерес учнів до занять фізичною культурою. Далеко не всім школярам подобаються традиційні форми організації уроків фізичної культури, тому що вони вважають їх одноманітними і нецікавими. Так 43,6% учнів визнали, що їм не подобається займатися фізичними вправами, а 45,4% школярів відвідують заняття лише для успішності і та виконують таким чином один із своїх обов'язків.

Натомість дотримуються спільної думки, що процес фізичного виховання повинен будуватися на засадах принципу гуманізму. Це підтвердили 83,5% вчителів та 96,5% учнів, які вважають за необхідне гуманізацію процесу фізичного виховання. Головна його особливість такого підходу полягає в тому, що особистість учня є ключовою фігурою процесу виховання. Гуманізація процесу фізичного виховання проявляється у зміні форм спілкування, відмові від авторитарних методів у стосунках з учнями, створенні умов для усвідомленої участі у навчальному процесі його учасників, повній відповідності завдань, засобів і методів можливостям учнів, їх досвіду, рівню досягнень й інтересів; створенні умов кожному учаснику педагогічного процесу для повного розвитку його фізичних здібностей. Гуманізація та демократизація процесу фізичного виховання відрізняється тим, що проблеми учнів вирішуються з їх активною участю. Вони обговорюють плани своєї діяльності, приймають рішення, обирають оптимальний варіант, але при цьому залишають за вчителем право остаточного рішення. Демократичний стиль управління вимагає прояву певної терпеливості вчителя, врахування ним критичних суджень учнів, розуміння дітей, вникнення в їх особисті справи та проблеми.

Гуманізувавши процес фізичного виховання школярів, можна розв'язувати не тільки специфічні, але й загальні завдання соціальної системи виховання, формувати гуманні якості учнів, що забезпечить єдність фізичного та духовного вдосконалення особистості. Вважаємо за доцільне виділити сім гуманних якостей: доброзичливість, дружелюбність, взаємодопомогу, взаємоповагу, гідність, співпереживання та справедливість, які, на нашу думку, характеризують гуманну вихованість особистості й формуються у процесі фізичного виховання.

У другому розділі – „Теоретичне обґрунтування моделі формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання” – описано й розкрито передумови створення моделі, її мету, завдання, принципи побудови, психолого-педагогічні механізми розвитку ціннісно-мотиваційної

сфери школярів, етапи реалізації моделі та відповідні їм засоби, методи, методичні прийоми та форми навчально-виховного впливу (рис. 1).

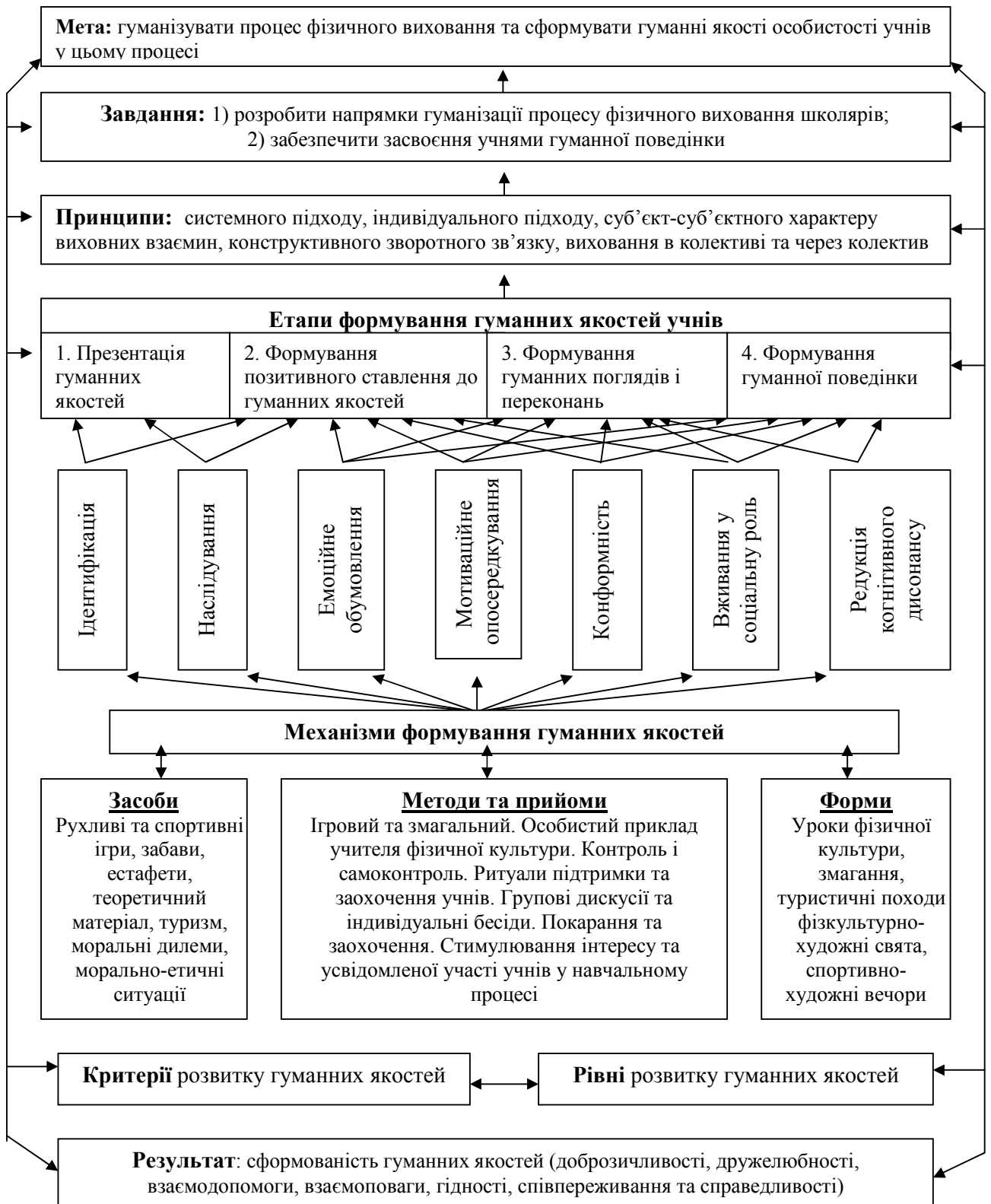

Рис. 1. Модель формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання. стосунків школярів, які створювала навчально-виховна діяльність у процесі фізичного виховання

Передумовами створення моделі є: дані літературних джерел про різке погіршення здоров'я й фізичної підготовленості учнівської молоді; кризова ситуація в національній системі фізичного виховання і мізерна кількість публікацій, присвячених теоретичному обґрунтуванню й практичному втіленню гуманістичних ідей у процес фізичного виховання школярів; опитування (анкетування, бесіди) вчителів фізичної культури та учнів із питань реалізації принципу гуманізму в процесі фізичного виховання школярів.

Метою даної моделі є гуманізація процесу фізичного виховання та формування гуманних якостей учнів у цьому процесі. Для реалізації мети вирішуються такі завдання:

1) розробка напрямків гуманізації процесу фізичного виховання школярів; 2) забезпечити засвоєння учнями гуманної поведінки;

Модель побудована за такими *принципами*:

– системного підходу – передбачає ставлення до особистості учня як до цілісної системи (тілесне, психічне, духовне);

– індивідуального підходу – зумовлює відповідність педагогічних впливів життєвому досвіду, силам і можливостям учнів (навчально-виховний процес у фізичному вихованні, ґрунтується на індивідуальних особливостях учнів);

– принцип суб'єкт-суб'єктного характеру – сприяє перетворенню вихованців в активних і зацікавлених суб'єктів власного самовдосконалення, стимулює їхню внутрішню активність у процесі фізичного виховання;

– принцип конструктивного зворотного зв'язку – вимагає забезпечення контролю й оцінки ефективності виховного впливу, самооцінки учнів щодо результатів своєї діяльності, усвідомлення допущених помилок і можливостей їх виправлення;

– принцип виховання в колективі й через колектив – забезпечує реальні можливості для збагачення досвіду позитивних гуманних стосунків школярів, які створювала навчально-виховна діяльність у процесі фізичного виховання.

Ураховуючи, що формування гуманних якостей – це складний і тривалий процес, ми умовно поділили його на чотири етапи: I етап – *презентація гуманних якостей*. Основне завдання якого полягає в ознайомленні учнів із загальними гуманними якостями, а також з їх особистою і соціальною значущістю;

II етап – *формування позитивного ставлення до гуманних якостей*. Полягає в переконанні учнів, що запропоновані їм гуманні норми і правила поведінки є значущими для майбутньої життєдіяльності;

III етап – *формування гуманних поглядів і переконань*. Учні сприймають і перетворюють гуманні норми та правила поведінки в особисте надбання, в результаті чого виникають погляди, на основі яких відбувається формування переконань, що служать орієнтирами в поведінці;

IV етап – *формування гуманної поведінки* передбачає багаторазове повторення певних гуманних дій і вчинків, які отримують схвальну оцінку оточення (вчителів, однокласників, батьків) і формують звичку культурної, гуманної поведінки, що стає для учнів загальноприйнятною нормою.

Формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання забезпечують *механізми* розвитку ціннісно-мотиваційної сфери учнів, зокрема: *ідентифікація* – мимовільний, емоційно обумовлений процес ототожнення себе з іншою людиною (в нашому дослідженні з учителем фізичної культури), внаслідок чого засвоюються гуманні норми, цінності та способи поведінки; *наслідування* – засвоєння індивідом способів поведінки на підставі спостереження за оточенням; *емоційне обумовлення* – формування емоційно-позитивного ставлення до гуманних якостей та способів поведінки; *мотиваційне опосередкування* – формування нових поглядів та переконань у свідомості індивіда, які мають для нього цінність; *конформність* – зміна індивідом власної поведінки або поглядів внаслідок реального чи уявного тиску групи; *вживання у соціальну роль* – засвоєння особистістю норм і способів поведінки, дотримання яких від неї вимагає прийнята соціальна роль; *редукція когнітивного дисонансу* – механізм підтримання внутрішньої узгодженості поглядів.

Гуманізація процесу фізичного виховання реалізовується за допомогою системи педагогічних дій, представлених змістом програми. Її структурними одиницями є гуманістичні та професійні дії вчителя фізичної культури, які здійснювалися за допомогою відповідних засобів, методів, прийомів та форм навчально-виховної роботи. *Засобами* у програмі є: теоретичний матеріал, рухливі та спортивні ігри, естафети, туризм, розв'язання моральних дилем та морально-етичних ситуацій.

Групу *методів та прийомів* формування гуманних якостей складають: ігровий і змагальний, які сприяють мотивації учнів та їх позитивному ставленню до процесу фізичного виховання; особистий приклад учителя фізичної культури, що забезпечує учням можливість наочно спостерігати за проявами гуманних якостей та слугує взірцем для наслідування; ритуали підтримки та заохочення, які сприяють гуманізації в цілому й розвитку гуманних якостей учнів, а також стимулюють самосвідомість та розвиток емоційної сфери учнів; групові дискусії й індивідуальні бесіди, що допомагали краще зрозуміти значення гуманних якостей. Метод покарання застосовували лише тоді, коли не впливало переконання. Під час контролю та самоконтролю спонукали учнів до самоаналізу, виявлення своїх помилок і причин їх виникнення та бажання усунути ці недоліки. Стимулюючи інтерес та усвідомлену участь учнів у навчально-виховному процесі з фізичного виховання ми використовували різні форми заохочення та залучали учнів до проведення фрагментів уроків фізичної культури, а також надавали їм можливість брати участь в організації та проведенні занять.

Основними *формами* занять є: уроки фізичної культури, які дають змогу реалізувати всі засоби, методи, прийоми розробленої моделі; туристичні походи, під час яких заохочують учнів до прояву гуманних якостей, створюючи відповідні ситуації, що сприяють здійсненню гуманних вчинків; змагання та фізкультурно-спортивні вечори і свята, які сприяють гуманізації стосунків між учасниками навчально-виховного процесу; самостійні заняття – гуманне ставлення до власної особи через піклування про своє здоров'я.

Ефективність розробленої моделі формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання забезпечується відповідними *педагогічними умовами* реалізації, в яких відбувається навчально-виховний процес а саме: 1) формування позитивної мотивації учнів до систематичних занять фізичною культурою на основі індивідуального підходу; 2) створення сприятливого психологічного клімату в колективі, що забезпечує гуманізацією взаємовідносин між вчителями й учнями; 3) залучення батьків до позаурочних форм фізичного виховання школярів, що сприяє покращенню взаємовідносин між батьками і навчальним закладом.

Для формування позитивного мотиваційного налаштування учнів до процесу фізичного виховання використовуються різні прийоми: створюються ситуації успіху, слід домагатися усвідомлення учнями завдань уроку, враховувати інтереси та потреби дітей, ставити конкретні і посильні вимоги, використовувати різноманітні вправи та змінювати способи їх виконання. Під час поділу на команди враховувати побажання та симпатії школярів, а також рівень їх фізичної підготовленості. Використовувати доступні засоби для засвоєння навчального матеріалу. Підвищенню інтересу до процесу фізичного виховання сприяє використання нових вправ та виконання вправ методом колового тренування. Значне зацікавлення з боку учнів викликає ігровий і змагальний метод, різноманітні естафети та рухливі ігри, змагання як між учнями класу, так і між класами, що стимулює школярів до систематичних занять.

Сприятливий психологічний клімат в колективі створювався на взаєморозумінні, проникненні в духовний світ один одного, колективному аналізі ходу і результатів навчально-виховної діяльності. Слід обговорювати плани спільної діяльності, приймати рішення, вибирати оптимальні варіанти, але при цьому право приймати остаточне рішення залишається за педагогом. В основі стратегії співробітництва лежить стимулювання та активізація пізнавальних інтересів учнів. Розуміючи, що демократичний стиль у відносинах вимагає прояву певної терплячості вчителя, потрібно враховувати критичні судження учнів, їх бажання, вникати в особисті справи та проблеми школярів.

Залучення батьків до процесу фізичного виховання школярів, що сприяють покращенню взаємовідносин між батьками і навчальним закладом здійснюється циклом форм. Для цього використовуються такі форми роботи: 1) виступ учителя фізичної культури на батьківських

зборах; 2) відкриті уроки для батьків; 3) участь батьків у змаганнях, що сприяє налагодженню позитивних стосунків у сім'ї.

У **третьому** розділі – „Експериментальна перевірка ефективності моделі формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання” – висвітлено організацію та результати формувального експерименту. Для перевірки ефективності створеної моделі нами протягом 1,5 року проводився формувальний педагогічний експеримент. У дослідницько-експериментальній роботі брали участь школярі 5-х класів віком 10–11 років, двох сільських (40 учнів) та однієї міської (44 учнів) загальноосвітніх шкіл Радехівського району Львівської області, які були розділені на чотири дослідні класи: два експериментальні класи (ЕК) та два контрольні класи (КК).

Для виявлення ефективності моделі ми використали такі критерії: 1) експертну оцінку рівня розвитку гуманних якостей учнів; 2) метод опитування щодо рівня розвитку гуманних якостей однокласників; 3) самооцінку учнями щодо розвитку гуманних якостей; 4) ставлення учнів до занять фізичною культурою; 5) рівень фізичної підготовленості та соматичного здоров'я учнів.

Рівень розвитку гуманних якостей оцінювали за такими критеріями (бали):

0 – 0,5. – *Низький рівень* – характерний для учнів, що не мають уявлень про норми гуманної поведінки; гуманні вчинки практично не здійснюють, гуманні якості проявляють лише під контролем учителя;

0,51 – 1,5. – *Нижчий від середнього рівень* – притаманний дітям, що мають уявлення про гуманні норми поведінки; епізодично дотримуються їх; такі учні частіше проявляють гуманні якості за наявності контролю;

1,51 – 2,5. – *Середній рівень* – характеризує учнів, що знають гуманні норми поведінки; орієнтовані на гуманні вчинки; контроль і оцінювання стимулюють прояви гуманних якостей;

2,51 – 3. – *Високий рівень* – притаманний школярам, які розуміють необхідність гуманної поведінки; гуманні вчинки здійснюють завжди; гуманні якості проявляють незалежно від контролю й оцінювання.

До експерименту показники розвитку гуманних якостей учнів ЕК та КК практично не відрізнялися. Результати завершального опитування експертів та учнів сільських і міських шкіл (табл. 1) показали, що школярами ЕК у порівнянні з КК досягнуто значно кращих результатів у розвитку гуманних якостей.

Підсумковий контроль розвитку гуманних якостей учнів міської школи теж виявив зростання гуманних якостей ЕК у порівнянні з КК. Визначивши середнє значення оцінки експертів, та задіяних в експерименті учнів можна стверджувати, що школярі ЕК переважають учнів КК в рівні розвитку кожної гуманної якості за всіма трьома показниками.

Середні показники прояву гуманних якостей учнів дослідних класів

Критерії оцінки		Учні сільських шкіл		Учні міської школи	
		До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Експертна оцінка	ЕК	2,09	2,59	1,93	2,44
	КК	2,34	2,44	1,94	2,10
Опитування однокласників	ЕК	2,03	2,30	1,89	2,24
	КК	2,00	2,10	1,87	2,04
Самооцінка учнів	ЕК	2,22	2,39	2,23	2,38
	КК	2,23	2,23	2,23	2,24

Після реалізації моделі учні ЕК сільської та міської шкіл (рис. 2) значно покращили своє ставлення до занять фізичною культурою, натомість у КК ставлення учнів практично не змінилося.

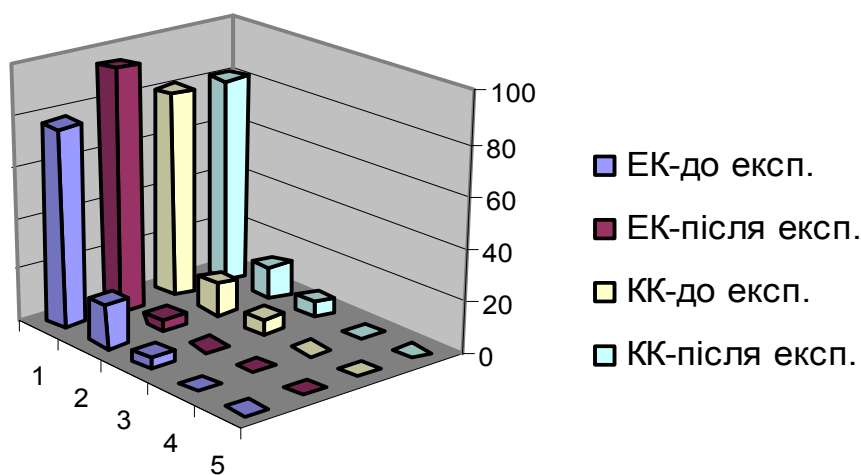

Рис. 2. Ставлення учнів дослідних класів міської школи до занять фізичною культурою
Примітка: 1) позитивно-активний; 2) позитивно-пасивний;
3) байдужий; 4) негативно-пасивний; 5) негативно-активний.

Після завершення педагогічного експерименту учні ЕК сільської школи (табл. 2) показали кращі результати фізичної підготовленості, ніж до експерименту та порівняно з учнями КК. Загальний рівень фізичної підготовленості хлопців ЕК покращився на 2,6 бала, у КК лише на один бал. У дівчат ЕК та КК зміни у рівні фізичної підготовленості були такі ж, як і у хлопців. У ЕК та КК міської школи рівень фізичної підготовленості змінився. Порівнюючи дітей села та міста, слід відзначити, що хлопці міської школи є швидшими та спритнішими, а сільські хлопці мають кращі силові можливості.

Фізична підготовленість учнів дослідних класів

Показник			Учні сільських шкіл		Учні міської школи	
			До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Фізична підготовленість	ЕК	♂	6,2 - середній	8,8 - достатній	5,6 - середній	8,6 - достатній
		♀	6,2 - середній	8,6 - достатній	5,6 - середній	8,6 - достатній
	КК	♂	6,6 - середній	7,6 - достатній	5,8 - середній	7,6 - достатній
		♀	6,2 - середній	7,6 - достатній	5,6 - середній	7 - достатній

Узагальнивши показники соматичного здоров'я (табл. 3) учнів ЕК і КК сільських та міської шкіл після експерименту, можна зробити висновок, що після реалізації розробленої нами моделі показники здоров'я школярів ЕК є вищими порівняно з учнями КК.

Таблиця 3

Соматичне здоров'я учнів дослідних класів

Показник			Учні сільських шкіл		Учні міської школи	
			До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Соматичне здоров'я	ЕК	♂	4 – нижчий від середнього	8 – середній	2 – низький	5 – нижчий від середнього
		♀	4 – нижчий від середнього	9 – середній	5 – нижчий від середнього	9 – середній
	КК	♂	7 – середній	8 – середній	1 – низький	5 – нижчий від середнього
		♀	3 – нижчий від середнього	4 – нижчий від середнього	3 – нижчий від середнього	7 – середній

Це свідчить, про позитивні впливи запропонованої моделі на функціональний стан дітей ЕК сільської та міської шкіл. Порівнюючи сільських учнів з міськими, видно, що у сільських школярів значно кращим є масовий індекс, який оцінюється як норма. У хлопців міської школи, за оціночною таблицею, прослідковується ожиріння. Також дещо кращим після експерименту залишився силовий та життєвий індекси у хлопців і дівчат сільських шкіл.

Підсумовуючи вище сказане можна зробити висновок, що запропонована нами модель позитивно позначилася на розвитку гуманних якостей учнів, сприяла позитивному ставленню до занять фізичною культурою, покращила фізичну підготовленість та функціональний стан як сільських, так і міських школярів.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі **загальні висновки:**

1. Аналіз наукової літератури та освітньої практики засвідчив, що проблему гуманного виховання молоді вивчали на всіх етапах розвитку людства. Особливо загострилася вона на сучасному етапі, коли Україна взяла курс на інтеграцію в європейський освітній простір та розбудову громадянського суспільства.

Протягом останнього десятиріччя різко погіршилися моральність учнівської молоді, фізична підготовленість і здоров'я. Це насамперед пов'язано з кризою в національній системі фізичного виховання, яка не відповідає сучасним вимогам і міжнародним стандартам. Отже, виникла необхідність радикальної перебудови системи фізичного виховання підрастаючого покоління. Одним із пріоритетних напрямків вирішення цього завдання є гуманізація процесу фізичного виховання школярів. Першочергові її вимоги такі: визнання кожної дитини вищою цінністю; повага до унікальності і своєрідності кожного вихованця; погляд на особистість як на суб'єкта власної життєтворчості загальнолюдської і національної культур; створення в освітніх колективах атмосфери співпраці у стосунках між вихователями та вихованцями.

2. Результати констатувального експерименту показали, що, на думку абсолютної більшості (83,5%) учителів фізичної культури, навчально-виховний процес повинен будуватися на засадах принципу гуманізму. Так, на уроках фізичної культури 58,5% вчителів ображають учнів; лише 39,5% вчителів фізичної культури надають можливість учнівській молоді брати участь у формуванні змісту, підборі засобів, виборі форм занять; тільки трохи більше третини (39,5%) вчителів вважають, що створено умови для гармонійного розвитку фізичних та духовних здібностей учнів; лише 63% з них переконані, що реалізують на практиці принцип гуманізму.

3. Для забезпечення гуманізації процесу фізичного виховання та формування гуманних якостей учнів розроблено модель, що містить мету, завдання, принципи побудови, психолого-педагогічні механізми розвитку ціннісно-мотиваційної сфери школярів, етапи її реалізації та відповідні їм засоби, форми, методи та прийоми навчально-виховного впливу, які мають забезпечити зміну форм спілкування; відмову від авторитарних методів у стосунках з учнями; створення умов для усвідомленої участі в навчальному процесі його учасників; повну відповідність завдань, засобів і методів можливостям учнів, їх досвіду, рівню досягнень та інтересів; створення умов кожному учаснику педагогічного процесу для повного розвитку його фізичних і духовних здібностей; переорієнтування учнів з результатів навчання на способи їх досягнення. Успішну реалізацію моделі формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання забезпечують відповідні педагогічні умови, які забезпечують позитивне мотиваційне налаштування учнів у цьому процесі; гуманізація взаємовідносин між вчителями та учнями; гуманізація взаємовідносин між батьками і навчальним закладом.

4. Підсумкова оцінка гуманних якостей школярів сільських шкіл експертами виявила значне (23,3%) підвищення рівня розвитку в учнів ЕК порівняно із учнями КК, які покращили показники

лише на 3,8%. Найбільших змін при цьому зазнали такі гуманні якості, як взаємодопомога (32,6%), співпереживання (29,3%) та взаємоповага (28,0%). Ці зрушення є статистично достовірними ($P < 0,05$), вони підтверджені опитуванням школярів, оцінка яких, до речі, була значно жорсткішою (13,3%). Школярі КК покращили результат на 5,5%.

5. Після впровадження моделі учні ЕК значно покращили своє ставлення до занять. Та, 17,7% школярів ЕК сільських та 22,9% міської школи віднесли себе до найвищого позитивно-активного рівня. На наступному, позитивно-пасивному рівні, залишилися лише 4,3% сільських та 9% міських учнів ЕК. Учні КК сільської школи після експерименту своє ставлення не змінили, а 9% міських школярів перемістилися з байдужого на позитивно-пасивний рівень.

6. Рівень фізичної підготовленості хлопців КК після експерименту покращився на 8,9% і зупинився на нижній межі достатнього (7,6 бала). У хлопців ЕК він покращився на 20,4% і знаходився на верхній межі достатнього (8,6 бала). Рівень фізичної підготовленості дівчат контрольних класів покращився на 14,5% і перемістився з середнього на нижню межу достатнього (7 балів), а в експериментальних класах він підвищився на 26,98% і перемістився з середнього на верхню межу достатнього (8,6 бала).

7. Після реалізації моделі значно покращився відносний приріст показників соматичного здоров'я школярів ЕК, а це дає підставу стверджувати, що фізична культура як шкільний навчальний предмет має потужні потенційні можливості щодо формування гуманних якостей, які можуть бути реалізовані за умови гуманізації процесу фізичного виховання школярів, що сприяє підвищенню ефективності уроків та позаурочних занять у частині розвитку фізичних якостей та збереження й зміцнення соматичного здоров'я, поліпшення функціонального стану організму учнів.

Дисертація не вичерпує всіх аспектів проблеми. До подальших напрямів її вирішення належить розробка програми формування гуманних якостей учнів молодшого та старшого шкільного віку у процесі фізичного виховання, обґрунтування системи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування гуманних якостей учнів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гуменюк С. В. Проблеми гуманізації шкільного навчально-виховного процесу / С. В. Гуменюк // Молода спортивна наука України. – Львів, 2005. – Вип. 9, Т. 3. – С. 221–226.
2. Гуменюк С. В. Гуманізація виховання – як концептуальна модель стосунків вчителів і учнів в середній загальноосвітній школі / С. В. Гуменюк // Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи. – Дрогобич, 2005. – Т. 2. – С. 195–198.

3. Гуменюк С. В. Стан реалізації принципу гуманізму в процесі фізичного виховання школярів / С. В. Гуменюк // Молода спортивна наука України. – Львів, 2007. – Вип. 11, Т. 1 – С. 252–253.
4. Гуменюк С. В. Стан реалізації принципу гуманізму вчителями фізичної культури у процесі фізичного виховання школярів / С. В. Гуменюк // Актуальні проблеми розвитку руху „Спорт для всіх”: тенденції, досягнення, досвід // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка – № 3. – 2007. – С. 87–90.
5. Гуменюк С. В. Порівняльний аналіз опитування вчителів фізичної культури та учнів щодо стану реалізації принципу гуманізму в процесі фізичного виховання школярів / С. В. Гуменюк / Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Чернігів, 2008. – Вип. 55. – С. 192–197.
6. Гуменюк С. В. Аналіз нормативних документів з фізичної культури і спорту в контексті гуманізації фізичного виховання школярів / С. В. Гуменюк // Молодь і ринок – Дрогобич, 2009. – №1 (48) С. 135–138.
7. Гуменюк С. В. Формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання. / С. В. Гуменюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2009. – №1. С. 59-63.
8. Гуменюк С.В. Гуманізація процесу фізичного виховання – вимога часу / С. В. Гуменюк // – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – 68 с.
9. Шиян Б. М. Гуманізація процесу фізичного виховання школярів / Б. М. Шиян, С. В. Гуменюк // Фізичне виховання в школі – 2009 – №3. – С. 40–46.

Анотація

Гуменюк С. В. Виховання гуманних якостей учнів основної школи у процесі занять фізичною культурою. – **Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2009.

У дисертації здійснюється теоретичне узагальнення та практичне розв’язання наукової проблеми гуманізації процесу фізичного виховання та формування гуманних якостей учнів у цьому процесі.

Одним із пріоритетних напрямків вирішення цього завдання є гуманізація процесу фізичного виховання школярів. Першочергові її вимоги такі: визнання кожної дитини вищою

цінністю; повага до унікальності і своєрідності кожного вихованця; погляд на особистість як на суб'єкта власної життєтворчості загальнолюдської і національної культур; створення в освітніх колективах атмосфери співпраці у стосунках між учителями та учнями.

Розроблено модель, яка містить мету, завдання, принципи, зміст, що склали засоби, методи й прийоми та форми навчально-виховного впливу. Основні етапи формування гуманних якостей, психолого-педагогічні механізми розвитку ціннісно-мотиваційної сфери учнів та педагогічні умови реалізації моделі формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання.

Результати експериментального дослідження підтвердили ефективність розробленої моделі у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: гуманізація, демократизація, гуманні якості, процес фізичного виховання, вчителі фізичної культури, учні.

Гуменюк С. В. Воспитание гуманних качеств учеников основной школы в процессе занятий физической культурой. – **Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь 2009.

Диссертационное исследование посвящено проблеме гуманизации процесса физического воспитания и формированию гуманних качеств учеников основной школы в этом процессе.

Одним из приоритетных направлений решения этого задания есть гуманизация процесса физического воспитания школьников. Первоочередными ее требованиями являются: признание каждого ребенка высшей ценностью; уважение к уникальности и своеобразию каждого воспитанника; взгляд на личность как на субъект собственного жизнетворчества общечеловеческой и национальной культур; создание в образовательных коллективах атмосферы сотрудничества в отношениях учителей и учеников.

Разработана модель, которая содержит цель, задания, принципы, содержание, составляющие средства, методы, приемы и формы научно-воспитательного влияния. Основные этапы формирования гуманних качеств, психолого-педагогические механизмы развития ценностно-мотивационной сферы учеников.

Определено, что эффективность воспитания гуманних качеств учеников в процессе физического воспитания обеспечивалась соответствующими педагогическими условиями.

Исследование показало, что предпосылкой формирования гуманних качеств учеников основной школы в процессе физического воспитания является гуманизация самого процесса,

которая может осуществляться с помощью адекватных средств, методов и приемов научно-воспитательного влияния.

Результаты экспериментального исследования подтвердили эффективность разработанной модели в учебном воспитательном процессе.

Ключевые слова: гуманизация, демократизация, гуманные качества, процесс физического воспитания учителя физической культуры, ученики.

Gumenyuk S. V. from the Education of human qualities of pupils of basic school in the process of engaged in a physical culture. – Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of pedagogical sciences after speciality 13.00.07 is a theory and method of education. It is the Ternopil national pedagogical university of the name of Volodymyr Gnatyuka, Ternopil 2009.

In dissertation there are theoretical generalization and practical decision of scientific problem of humanizing and process of physical education and forming of human qualities of students. They are carried out in this process.

One of the priority directions of the decision of this task is humanizing of process of physical education of schoolboys. Its near-term requirements are: confession of every child by a higher value; respect is for the unicity and originality of every pupil; to look to personality as on the subject of own life of common to all mankind and national cultures; creation in the educational collectives of atmosphere of collaboration in the relations of teachers and students.

The experimental model, which contains: a purpose, a task, principles, maintenance, was developed, they made facilities, methods and methodical receptions and forms of studying influence. Basic stages are: psikhologo-pedagogichni mechanisms of development valued of motivational sphere of students, pedagogical terms of realization and model education of humane qualities of students in the process of engaged in physical exercises.

The results of experimental research confirmed efficiency on the developed experimental program of education of human qualities of pupils in the process of engaged in physical exercises of the educational process of students.

Key words: humanizing, democratization, humane qualities, process of physical education, teachers of physical culture, pupils.

Підписано до друку 29. 09. 2009 р. Формат 60x84 1/8
Папір друкарський Ум. друк. Арк. – 0,9
Замовлення № 48 Тираж 100 прим.

Видрук оригінал-макету:
Редакційно-видавничий відділ Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027,